

VRIJEME KOJE SE NE SMIJE ZABORAVITI

USPOMENE S. LEONARDE (ANICE) RUPČIĆ

(1927. – 2014.)

► Piše: s. Natalija Palac

S. Leonarda, članica Družbe Školskih sestara franjevki Krista Kralja, hercegovačke Provincije sv. Obitelji, zapisa je 1973. u Frohnleitetu (Austrija) svoje uspomene na posljednje godine Drugoga svjetskoga rata i poraća. Na to ju je potaknuo fra Lucijan Kordić koji je u to vrijeme živio u Baselu, u Švicarskoj, a koji se sa s. Leonardom susreo u Frohnleitetu, gdje su dušobrižnički djelovali i još uvijek djeluju hercegovački franjevci.

Veći dio uspomena s. Leonarde odnosi se na vrijeme dok je živjela u roditeljskom domu na Hardomilju, a o samostanu je samo razmišljala i čekala neku mogućnost da u njega pođe. Mnoge osobe koje poimence spominje i osobno je poznavala, dok je mnogim okolnostima i događajima osobno svjedočila.

Jezik kojim je pisala s. Leonarda ostavljam bez ispravaka, a podnaslovi su moji.

Prvi susreti s partizanima¹

Na 1. XI. 1944. u 3 sata poslije podne, idući sa Humca u Hardomilje, susrela sam dva čovjeka – Aliju Bećirovića iz Baščine i Ikana Matića gostioničara s Mosta (Alija je bio partizanski kurir). Alija me pita: »Ima li vojske u Ljubuškom, Njemaca ili ustaša?« Rekla sam: »Ima puno«, iako sam vidjela samo jednoga koji je polako idući pjevuckao tugaljivu pjesmu: »Mlad ustaša u boj kreće i

¹ *Uspomene*, str. 1. – 5.

pozdravlja oca, majku, sestricu...« Htjela sam ga malo poplašiti (Aliju) ne bi li koji čas odgodili napad na Ljubuški, da se koji više spasi od onih koji im se nisu radovali, jer sam slutila zašto pita.

Na 2. XI. 1944. došli su u moje selo. Drugi dan iza toga u Ljubuški. Bili su ti prvi komunistički partizani takova mizerija, polovica ženske u muškim odijelima raznih uniformi, sa oružjem raznih država: njemačkim, engleskim, američkim itd. Komora većinom na magarcima natovarena. Više sličići ciganima nego ikakvoj vojsci.

Dva čovjeka iz sela, jedan od straha, drugi možda i iz ljubavi, išli su od kuće do kuće i skupljali suđe i hranu – tako da su im dali ručak. I tako je to nastavilo svaki dan, kao i po okolnim selima. (...) Ova vojska se je sastojala od ološa ljudskog društva, koje su komunistički vođe zaveli s obećanjima da će za njihove vlade biti svakome jednako dobro itd. A stariji i pametniji ljudi su uzdišući govorili: »Teško vojsci koju selo hrani i državi koju žensko brani«. Iza isprošenog ručka, u mome selu su održali laskavi govor: »Kad mi srušimo NDH i zavladaemo, bit će blagostanje, ne će biti poreza, svak će imat zaposlenja«, itd.

Osam dana iza toga posljednji put susrela sam svezana među trojicom partizana svoga susjeda. Bio je to mladić Stojan Grbavac koji je služio u hrvatskoj vojsci. Pošto se je našao na dopustu u roditeljskoj kući, a partizani oko kuće, on je na svoju kapu stavio broš sa slikom Srca Isusova na prednji dio kape, a U, svoj vojnički znak, premjestio je na stražnji kraj kape. Rekao je svojim roditeljima: »Mirna mi je savjest. Nikome

Čim su stigli u Ljubuški, jugokomunisti su stali progoniti mjesno pučanstvo. Nije im bilo teško uhititi, mučiti, ubiti, kao ni pljačkati okolo.

nisam zla nanio, živio sam za Boga i domovinu, nije me strah za nju ni umrijeti.«

Odveli su ga trojica u Ljubuški. Jedan od njih bio je musliman, »Ćorin« sin koji je kao i njegovih još šest braće prošio po selima, vodajući za ruku slijepog oca. Tako su se odhranili svih sedam braće. Do nekoliko dana iza toga poznala je majka † ustaše Stojana Grbavca odijelo i čizme na ovome nezahvalnom, do malo prijašnjem prosjaku.

Stojana su strijeljali u Ljubuškom samo što nije htio zamijeniti U i sliku Srca Isusova s petokrakom.

Pljačka kao sastavni dio »oslobođenja«²

A samostan na Humcu (franjevački, op. s. N. P.) potpuno je opljačkan, što nije spaljeno. Tri dana su s kamionima privozili pokućstvo, posuđe i sve što je bilo pokretno u samostanu. Od fratarskog suđa i stolova su u Ljubuškom napravili tako zvanu »prolaznu menzu« (hotel). Iz samostana su digli sve. Ostala su samo tri kreveta, tri pribora za jelo, 3 tanjura, t.j. za tri osobe koje su tu našli taj čas.

Kad je kasnije došlo iz logora gdje su ih bili »drugovi« zatvorili nekoliko svećenika, morali su posuditi potrebno suđe od Mirka Tomića, susjeda i † Jakiše Kovača. A tako su orobili i sve bolje stojeće civile. Tko je pokazao da mu nije drago, bio je ubijen kao reakcija protiv »oslobodilačkog pokreta«.

Zatvaranja, mučenja, ubojstva³

Tih dana nastalo je masovno zatvaranje. Sve bogatije i religioznije

ljude, koji su išta predstavljali u gradovima i selima. Svršili su u zatvoru. Rodbina im je nosila hranu po nekoliko dana, a onda bi im stražar obično rekao: »Ne treba im više«. To je obično bivalo ponedjeljkom. Kao da su imali određene datume kad će obavljati taj svoj krvavi posao. Očevidci kažu, u Ljubuškom između njihve Mirka Tomića i kuće doktora Majića, gdje se danas dijeli stara i nova cesta koja ide za Split, da je s mjesta gdje su nedužni ljudi strijeljani potekla krv iz rova prema cesti, kroz brazdu između njihve i njihve.

Tu na toj gomili leševa nalazi se fra Paško Martinac i fra Julijan Kožul, Ikan Bubalo iz Hardomilja, gospođa ž. † Ivana Solde iz Ljubuškog i mnogo drugih. Ove osobe je prepoznao Jozo (Jozina) Grbavac koji je po naređenju partizanske uprave morao odkopavati svježe grobove i rovoze i tražiti nestalu kćerku velikog partizanskog borca Ivana Primorca (»Škopigude«), Ružicu, iz sela Bijače.

Doznalo se je i to da su ih prije smrti strašno mučili. Ante Jelić sa Humca, koji je sigurno bio preodređen od njihova suda za drugi svijet, a kojeg su oslobodili grupa ustaša, koja je na čas bila oslobodila Ljubuški u početku veljače 1945 pripovijeda: »Svezali su mi ruke i noge pri stolovima skupa i tako sve nas redom. Čujem, žena mi za vratima govori sa stražarom. Donijela mi hranu, pozdravlja me i moli da mi preda. On obeća, onda donese i stavi jedan metar dalje od mene, tako svezana, da mogu samo u nju gledati. Tako sam bio 3 dana i valjda bi i dok bi umro ili dok bi me strijeljali. Ali jednog dana očuh puškaranje, vrata se otvore uz veliki štropot i poznati ustaša zavička: Što ti, Ante, ovdje svezan radiš? Tako se ja oslobodih.«

(...)

Bilo je kuća iz kojih je u isto vrijeme ubijeno po šest osoba (Mirko Bubalo, Pero Bubalo, Ikan Bubalo, Ilija

² Isto, str. 10. – 11.

³ Isto, str. 5. – 8.; 11.

Bubalo, Stana Bubalo). To su Bubali iz Hardomilja kod Ljubuškog. A bilo je toga i gorega jada širom Hrvatske gdje su cijele obitelji do temelja uništene. Npr. iz Crvenog Grma jedan dan su četiri brata ubijena. Bili su to obični mirni seoski ljudi koji nisu uopće znali što je politika, ali se je znalo i to da sigurno ne bi svoje vjere u Boga izdali za sve blago koje bi im se moglo ponuditi.

Sestre milosrdnice na udaru komunističke mladeži⁴

U Ljubuškom su još od 1898. djelovale sestre milosrdnice. Imale su pučku školu te stručnu školu za djevojke, jedna i druga s pravom javnosti. Opisale su i za život pripremile više naraštaja djece i mladih. S. Leonarda kod njih je pohađala školu pa ne iznenađuje

da je odnosu novih vlasti prema ovim sestrama posvetila nekoliko stranica svojih sjećanja u kojima ne nedostaje emotivnog naboja. Evo što piše o njima.

U Ljubuškom su u kući č. s. Milosrdnica osnovali đачki dom i gimnaziju⁵. Sestre su stisli u jednom dijelu zgrade u par soba. Sestara je bilo 10. Već 1946. htjeli su sestre istjerati skroz, ali su htjeli pred narodom odglumiti da su one same otišle.

Smislili su se, da su te sestre okrutno mučili ne bi li zbilja same otišle iz tog samostana. Dok su se

stre molile u kapeli, nekoliko đaka, sinova partizanskih boraca, nagovorenih od direktora škole Perkovića koji je bio Dalmatinac i nekog Čede Srbina (»vaspitača«), odgojitelja i drugih nastavnika, bacali bi kamenje u kapelicu. Tako su svi prozori bili polupani, a bivalo je i glava razbijenih iako ne baš smrtonosno.

Provokacije su bile svakodnevne, osobito verbalne, ali često i tvarne: tjelesni napad. Jedan od takvih napada opisuje s. Leonarda u svojim Uspomenama.

Iako su s. milosrdnice učinile mnogo dobra ljubuškom kraju, jugokomunisti su ih se nastojali riješiti. Kad nije išlo milom, onda jest silom. Na kraju su ih učinili beskućnicima oduzevši im samostan.

Jednoga dana kad je svršio sv. misu † fra Viktor Nuić i izašao iz kapelice, vidio je u hodniku »špalir« od stotinjak đaka. Prošao je između njih, ali je u sebi pomislio: šta ovi ovdje čekaju? Kad je on odmakao, oni su navalili u kapelicu.

Sestre su tukli, posebno predstojnicu Tomislavu. Nju su srušili na pod, po njoj gazili i svu odjeću na njoj istrkali. Dok su jedni to radili, drugi su postaje križnog puta skidali sa zida i njima udarali od pod i tako sve polupali. Jedan se je usudio i to, Pero Primorac s Bijače, sin poznatog borca Ivana (»Škopigude«), da se je popeo na oltar i istrkao Misal na oltaru i također njime udario o pod uz povik: »Isus Krist je bio najveći lopov!«

I tko zna što bi tu još bilo, da nije na ulici čuo viku prolaznik Ante Primorac (Jezićev) također iz sela

Bijače, koji je tad bio službenik u Ljubuškom. On je doletio u tu gužvu, rastjerao đake i spasio sestre da su ostale žive iako namlaćene. Među đacima je bilo i dvadesetogodišnjaka to jest đaka boraca iz partizana, koji prije nisu imali prilike za školovanje. Npr. Pero Primorac, Nedo Bulić iz Klobuka i nekoji muslimani, pa pravoslavni iz istočne Hercegovine.

Najteže su stradale predstojnica s. Tomislava, s. Fides i s. Aurelija Farac.

Tad je Ante otišao u Ljubuški i prijavio vlastima šta se radi od tih sestara u njihovoj vlastitoj kući. Ali je zato on izgubio službu i još kažnjen s tim da je poslan na prisilni rad u Skoplje.

(...)

Tu su u takvim patnjama živjele do 1948. Onda su im došli popisati stvari u kući i nakon toga je naredio predsjednik općine Mile Međugorac, s Pržina rodod, sa svojim savjetnicima, da moraju napustiti tu kuću posve.⁶ Stvari su morale sve ostaviti, samo vlastito rublje mogle su sa sobom ponijeti. Preselile su bile na Humac u crkvenu zgradu »Dom sv. Ante« (...) Godinu dana su provele u Domu sv. Ante dok 1949. im dođe milicioner i rekao im je: Ako koja misli ostati u Ljubuškom, neka se na Udbu dođe prijaviti u civilu, inače tu vas ne smije biti. To je bilo na 19. VII. 1949. na sv. Vinka, njihova utemeljitelja

Dvije su se ucivilile i otišle raditi kod franjevaca, s. Terezija Herceg i s. Bonaventura Ljubić. Druge su otišle u Zagreb i u Split. Četiri godine kasnije, 1952., otišle su i one sa Humca. ✍

⁴ Isto, str. 21. – 24.

⁵ Bila je tu smještena još jedna ustanova: Sreski zadružni savez.

⁶ Dostupna dokumentacija o (i)seljenju sestara je preciznija. Sreski narodni odbor, Ljubuški, Opći odsjek, obavijestio je sestre dopisom od 23. travnja 1948. »da sav posjed – živi i neživi inventar, zemljište i školsku zgradu – trebaju dati Odboru«. Žalba na ovu odluku nije uvažena. Točno je da su se iselile iz svoje kuće u »Dom sv. Ante« 1948. (15. rujna), ali nakon kraćeg vremena odavde su opet iseljene, sada u zgradu »Seljačka sloga« gdje su ostale do ožujka 1949. kada je Sreski narodni odbor odlučio da moraju seliti i odatle – i to odmah. Poslije toga su kao zajednica napustile Ljubuški ostavivši svijetli trag svog polustoljetnog prosvjetnog djelovanja. Neke su ostale koju godinu još radeći u franjevačkom samostanu na Humcu, kako bilježi i s. Leonarda.

O iseljenju iz njihova samostana i napuštanju Ljubuškog vidi: Vračić, Berislava – Kovačić, Alfonza, *Sestre milosrdnice sv. Vinka Paulskog s kućom maticom u Zagrebu, 1845. – 1995., II.*, Družbine filijale, Zagreb 1998., str. 562.

Dekret pape Urbana VIII.

U skladu s dekretom pape Urbana VIII. i uredbom II. vat. sabora izjavljujemo da ne želimo preteći sud Crkve kome se potpuno podvrgavamo. Riječi »mučenik«, »mučeništvo«, »čudesna« i slično imaju u ovom glasilu samo vrijednost ljudskog svjedočenja.

STOPAMA POBIJENIH

glasilo Vicepostulature postupka mučeništva
»fra Leo Petrović i 65 subrača«, K., 1 (18),
Široki Brijeg, 2017., siječanj – lipanj, 2017.

Glavni i odgovorni urednik:
fra Miljenko Stojić, vicepostulator

Lektura i korektura:
Zdenka Leženić

Adresa:
BiH: Kard. Stepinca 14
88220 Široki Brijeg
HR: Humac 1, p. p. 1, 20352 Vid

Veza:
tel.: (039) 700-325
faks: (039) 700-326
e-pošta: mostar@pobijeni.info
internet: www.pobijeni.info

Grafički prijelom i tisak:
FRAM-ZIRAL, Mostar

Glasilo izlazi polugodišnje:
siječanj i srpanj

Stare brojeve, osim ovoga posljednjeg, možete u pdf obliku preuzeti sa stranica portala pobijeni.info u poglavlju Izdavaštvo.

Cijena pojedinog primjerka:
3 KM; 12 KN; 3,75 EUR; 4,25 CHF;
6,50 USD; 6,50 CAD

Godišnja pretplata (s poštarinom):
BiH 7,5 KM; RH 33 KN; EU 7,5 EUR;
CH 8,50 CHF; SAD 13 USD; Canada
13 CAD

Slanje pretplate, dobrovoljnih priloga... (s naznakom za Vicepostulaturu i nakanu):

a) poštanskom uputnicom
b) UniCredit Bank d.d. Mostar, poslovna Ljubuški:
žiro-račun (BiH): 3381602276649744
devizni račun (inozemstvo):
IBAN: BA393381604876650839
SWIFT: UNCRBA22

ISSN: 1840-3808

RIJEČ UREDNIKA

fra Miljenko Stojić

Dragi čitatelji!

Što više izranjaju svjedočanstva i dokumenti o ubijenim hercegovačkim franjevcima, to više shvaćamo da su svjesno ostajali na svojim mjestima unatoč izglednoj smrtnoj opasnosti. Drugi, pak, koji su odlučili otići, išli su sa svojim izbjeglim narodom da bi mu bili na usluzi do kraja. Nisu skidali habit ni onda kada su spoznali da zbog njega neminovno gube glavu. Kakvi divni tragovi mučeništva u njihovu životu i radu!

Uljudba u kojoj živimo, na žalost, ne poznaje ovakve stavove ili ovakav govor. Za nju je mučeništvo tragično i nepotrebno gubljenje života, a ne uzvišen primjer njegova istinskoga provođenja. To je zbog toga što današnja uljudba pokušava živjeti bez Boga. Osiromašila je svoj duh, osiromašila je svoj rječnik. Sve je usredotočila na samu sebe, a istodobno je tako krhka.

Dobro je razmišljati o ovim stvarima dok nazočimo svakodnevnom odlasku naših ljudi u inozemstvo. Ne ulazeći u pojedinačne razloge, primjećujemo da je to počesto u skladu s rečenim stavom današnje uljudbe. Zacrtao sam si takav i takav život, ovdje ga ne mogu naći i zbog toga odlazim u potragu za boljim. Što će biti od krajeva koji su me othranili i obdarili me identitetom, baš me briga. Tužno da tužnije ne može biti.

Umjesto dizanja ruku od svega, najbolje bi bilo prionuti obnovi, kako nas samih tako i okoliša oko nas. Poručuje nam to i slika na naslovnici. Jugokomunisti u ratnom skloništu u vrtu samo-

stana na Širokom Brijegu ubiše i zatim zapališe dvanaest, kao dvanaest apostola, hercegovačkih franjevaca. Trebao je to biti kraj, ali nije. Iz njihova pepela, iz smrti drugih hercegovačkih franjevaca, buknuo je novi život. Ljudi su prepoznali da je to onaj put koji treba slijediti pa njihova osobnost ne blijedi do dana današnjega.

Zahvaljujući našim mlađim povjesničarima, u posljednje se vrijeme sve više i više otkriva prava pozadina jugokomunističkog nasrtaja na hercegovačke franjevce te uopće na Crkvu i Božji puk. Nešto od svega toga donosimo i u ovome broju. Zanimljivo je čitati te retke. Zbog svega smo žrtvovali i prostor za prigodne fotografije. Naći će se mjesta za njih kada dostojno istražimo svoju prošlost.

Zaista nema nam druge nego obnoviti sve što nam je prošlost uništila. Vicepostulatura je krenula s obnavljanjem žrtvoslovnih mjesta hercegovačkih franjevaca. Počeli smo s ratnim skloništem. Još sve nije gotovo, ali se mogu nazrijeti obrisi. Želimo da ta mjesta krasi jednostavnost, dostojanstvo i izvornost. Kada jednoga dana Crkva pobijene franjevce službeno proglasi mučenicima, ako Bog da, onda ćemo im tu podizati prikladna mjesta za štovanje na kojima ćemo crpiti njihov nauk. A to je nauk vjere u Boga, vjere u čovjeka, vjere u samoga sebe.

Slijedimo i cijenimo predaje starih. Tako će nam uvijek biti

mir i dobro!

IZ SADRŽAJA

Iz ljetopisa	4	Nagradni natječaj	34
Istraživanja	13	Utamničeni	37
Stratišta	25	Podsjetnik	44
Pobijeni	29	Povijesne okolnosti	53
Glas o znakovima	33	Razgovor	56